

Nadesłano: 01.05.2020
Zaakceptowano: 14.05.2020

Sugerowane cytowanie: Bocharova O. (2020). *Edukacja inkluzyjna na Ukrainie: stan obecny oraz problemy rozwoju*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce”, vol. 15, nr 3(57), s. 81-93. DOI: 10.35765/eetp.2020.1557.06

Olena Bocharova

ORCID: 0000-0003-3376-8238

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej

Edukacja inkluzyjna na Ukrainie: stan obecny oraz problemy rozwoju

SŁOWA KLUCZE

inkluzja, integracja,
włączenie, edukacja,
szkoła

ABSTRAKT

Ważnym problemem współczesnej ukraińskiej nauki jest nauczanie dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole ogólnodostępnej. Głównym mottem szkoły jest dostępność i równość szans edukacyjnych w celu uzyskania dobrego wykształcenia przez wszystkie dzieci. Włączenie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi do zespołu klasy oraz społeczności szkoły wymaga od dyrekcji i nauczycieli stworzenia odpowiedniego środowiska edukacyjno-wychowawczego oraz organizacji niezbędnych warunków dla integracji uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Na podstawie literatury ukraińskiej w artykule zostały zdefiniowane pojęcia „integracji” i „inkluzji” jako współczesne formy nauczania dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. W artykule zostały opisane także zmiany, jakie dokonują się obecnie w szkolnym systemie, naświetlony stan obecny wdrażania edukacji inkluzyjnej na Ukrainie oraz problemy, z którymi borykają się szkoły.

Jeśli rozumiemy inkluzję jako transformację, musimy całkowicie zmienić nasz stosunek do różnorodności ludzkiej wspólnoty, która istnieje w systemie edukacyjnym. Ta różnorodność nie powinna być traktowana jako źródło problemu, raczej jako rzeczywistość, która powinna być przyjęta i doceniana w społeczeństwie. Dzięki takiemu spojrzeniu możemy odrzucić stałe podejście do normy jako do czegoś jednorodnego i trwałego. Różnorodność to jest norma (But 2003: 42).

Wprowadzenie

Na całym świecie obserwuje się pozytywne zmiany dotyczące miejsca i roli uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE). W dzisiejszych czasach praktycznie nie ma już dzieci, które nie miałyby jakichś dysfunkcji: są nadpobudliwe, nie potrafią się skupić lub są nadmiernie wycofane, nie radzą sobie z zapamiętywaniem treści lub nawet dodawaniem. Coraz bardziej powszechny staje się tak zwany „model społeczny”, zgodnie z którym środowisko dostosowuje się do potrzeb osób ze SPE, opracowuje specjalne programy integracyjne, uwzględniające interesy wszystkich obywateli, w tym również osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

W ostatnim czasie uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi stanowią przedmiot szczególnego zainteresowania ukraińskich naukowców (Astoyants 2020; Banch 2008; But 2003; Ekzhanowa 2008; Erwin, Kufelmas 2000; Gewko 2018; Groznaya 2006; Kolupaewa 2009, 2012; Konoplewa 2003, 2005; Migalush 2009; Nazarowa 2008; Shchypitsina 2001; Sofiy 2000; Taranchenko, Nayda 2007; Wlasowa 1972; Zaytsev 2004; Zwerewa 2012; Żuk 2010).

Przyjęcie pakietu dokumentów Ustawy Rady Najwyższej Ukrainy „O Edukacji” (1991), „Koncepcji kształcenia specjalnego dzieci z zaburzeniami rozwoju psychofizycznego” (1996), „Koncepcji rehabilitacji dzieci z ograniczonymi możliwościami ruchowymi” (1998), rozporządzenia Ministerstwa Edukacji i Nauki Ukrainy z 11 września 2009 roku „O zatwierdzeniu planu wdrożenia nauczania inkluzyjnego w szkołach ogólnodostępnych na lata 2009–2012” gwarantuje uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi zdobycia wykształcenia średniego w pobliżu miejsca zamieszkania, udzielania i organizowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej z uwzględnieniem potrzeb i możliwości, stwarzania niezbędnych warunków dla realizacji twórczego potencjału oraz rozwoju zdolności” (Kolupaewa 2012: 148).

W Ustawie „O Edukacji inkluzyjnej” (2017) i rozporządzeniu Ministerstwa Edukacji i Nauki Ukrainy „O współczesnych podejściach do procesu edukacyjno-wychowawczego uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi” (2017) zostało podkreślone, że podstawowym prawem wszystkich uczniów jest prawo do zdobywania bezpłatnego wykształcenia we wszystkich typach szkół.

W tym celu uczniowie mogą realizować indywidualny program kształcenia, korystając z kształcenia na odległość; mają także prawo do otrzymania pomocy psychologiczno-pedagogicznej i korekcyjno-rehabilitacyjnej ((Zakon Ukrainy „Pro oświatę” (2017), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (dostęp: 2.02.2020).).

W opinii Oleny Kryzhaniwskiej na Ukrainie nie ma jednoznacznej definicji pojęcia „dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi”. Przez długi czas był on kojarzony z terminem „inwalida”. W ukraińskich aktach prawnych są używane pojęcia „dzieci, które potrzebują rehabilitacji lub pomocy psychologicznej”, „dzieci z zaburzeniami rozwoju fizycznego lub intelektualnego, które nie mogą realizować swojego potencjału w społeczeństwie oraz uczyć się w szkołach ogólnodostępnych na ogólnych zasadach” lub „dziecko-inwalida” (Kryzhaniwska 2012: 87). Warto zauważyć, że termin „inwalida”, ze względu na jego obraźliwy wydźwięk, odchodzi już w zapomnienie. W literaturze przedmiotu został on zamieniony pojęciem „dzieci ze specjalnymi potrzebami”. Ukraińska badaczka podkreśla, że „choć znak równości między pojęciami »inwalida« i »specjalna potrzeba« stopniowo znika, jednak to pytanie jest dyskusyjnym, ponieważ być inwalidą oznacza być osobą z niepełnosprawnością” (Kryzhaniwska 2012: 87).

Pojęcie „dzieci ze specjalnymi potrzebami” ma charakter ogólny, ponieważ konkretyzuje dzieci, których potrzeby wychodzą poza granice przyjętych norm w społeczeństwie. Wyżej wymienione pojęcie usuwa z powszechnego użytku pojęcia „dzieci z zaburzeniami w rozwoju” i „dzieci z odchyleniami od normy”. Potwierdzeniem logiczności użycia pojęcia „dzieci ze specjalnymi potrzebami” jest twierdzenie wybitnego rosyjskiego psychologa i pedagoga Lwa Wygotskiego: „Każdy rozumie, że dziecko z niepełnosprawnością w pierwszej kolejności jest dzieckiem, a dopiero potem jest osobliwym dzieckiem, osobą z niepełnosprawnością” (Wygotskiy 1983: 256).

Nowy termin „dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi” zaczął być używany we wszystkich państwach, kiedy obywatele uświadomili sobie ważność praw dzieci z zaburzeniami w rozwoju psychofizycznym i intelektualnym. Ten termin używa się zarówno w szerokim kontekście społecznym, jak i w naukowym. Definicja „dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi” przesuwając akcent z zaburzeń, odchyłeń od normy, na potrzeby dzieci. Pojęcia „dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi” i „dzieci ze specjalnymi potrzebami” są często używane w ukraińskiej literaturze dla określenia tylko dzieci z ograniczonymi możliwościami lub zaburzeniami w rozwoju, ponieważ właśnie one identyfikują się jako dzieci ze specjalnymi potrzebami (Polowky 2010: 99). Według ustawy „O edukacji”, dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi to osoba, która potrzebuje stałej pomocy lub wsparcia czasowego w celu zdobywania wykształcenia (*Zakon Ukrainy „Pro oświatę”* 2017).

Na Ukrainie edukacja inkluzyjna jest innowacją pedagogiczną, która już od paru dobrych lat znajduje się w stadium wdrażania, a jednak do tej pory napotyka niemało wyzwania. Część szkół nie jest w stanie sprostać na przykład potrzebom ucznia z SPE.

Są to: przeszkody architektoniczne, brak niezbędnego finansowania szkół, nieodpowiedniość programów nauczania, brak miejsc parkingowych dla dowozu dzieci na wózkach, niechęć nauczycieli do pracy z tą kategorią dzieci, negatywny stosunek rodziców dzieci zdrowych. Wszystko to znacznie utrudnia proces wdrażania edukacji inkluzyjnej w ukraińskich szkołach.

Celem pytania postawionego w tytule artykułu jest chęć zwrócenia uwagi na zmiany, jakie dokonują się obecnie w szkolnym systemie Ukrainy. W szczególności chciałbym się skupić na ukazaniu stanu współczesnego wdrażania edukacji inkluzyjnej oraz problemów, z którymi się borykają ukraińskie szkoły.

Geneza rozwoju inkluzji na Ukrainie

Przez długie lata trwania ZSRR ideologia wpływała na formowanie opinii publicznej, sprawiając, że interesy społeczeństwa były bardziej priorytetowe niż interesy jednostki. Państwo, które budowało komunizm, miało być wzorcem. Dzieci – przyszłość narodu – miały być zdrowe i szczęśliwe. „Wyjątkiem od reguły były dzieci chore z rodzin alkoholików, rodzin patologicznych. Więc, dzieci były karane za grzechy rodziców i państwo nie ma nic z tym wspólnego” (Pogorilska 2015: 77). – właśnie takie wytłumaczenie znaleźli ideolodzy radzieccy mówiąc o osobach z niepełnosprawnością. Ideologia dobrze zadomowiła się w myślach obywateli i uformowała opinię publiczną, tym samym „rozwiązała” wszystkie problemy osób z niepełnosprawnością. Termin „osoba ze specjalnymi potrzebami” nie był używany w społeczeństwie; w powszechnym użyciu występował termin „inwalida”. Większość osób z niepełnosprawnością uzyskiwała wykształcenie w szkołach typu zamkniętego, a niektórym z nich całkiem odmówiono prawa do nauki. Ta sytuacja doprowadziła do tego, że cała odpowiedzialność za rozwój psychiczny, umysłowy, emocjonalny i fizyczny dzieci spoczywała na barkach rodziców. Cztery ściany były jedynym miejscem przebywania osoby z niepełnosprawnością w ciągu wielu dziesięcioleci.

W ZSRR stworzono 9 typów szkół specjalnych. W tych szkołach uczniowie uzyskiwali niepełne wykształcenie średnie (kończyli szkołę po 9 klasach) w różnym tempie i czasie oraz byli przygotowani do wykonania prostych prac w rolnictwie lub przemyśle (Własowa 1972: 3–5). Większość absolwentów szkół specjalnych w życiu dorosłym miała poczucie krzywdy z powodu swojego niedostosowania i niedowartościowania społecznego. Po przejściu od stanu upokarzającego „ludzi niepotrzebnych” społeczeństwu do idei nauczania inkluzyjnego, której celem jest dostępność edukacji dla wszystkich bez wyjątku, stopniowo wprowadzana jest w większości szkół ukraińskich. Dzięki tworzeniu środowiska inkluzyjnego w szkole dzieci ze SPE mają możliwość nie tyle zdobyć wykształcenie, co poczuć się pełnowartościowymi obywatelami swojego kraju,

którzy mają jednakowe prawa i obowiązki bez względu na swoje możliwości. W latach 1991–2016 w zakresie edukacji dzieci ze SPE nastąpiło wiele znaczących zmian. Można je podzielić na trzy etapy:

- I etap (lata 1991–2000) rozpoczął się od ratyfikacji dokumentów międzynarodowych dotyczących zaakceptowania i poszanowania praw człowieka, a także uznania w aktach prawnych Ukrainy prawa do zapewnienia wszystkim obywatelom państwa edukacji, w szczególności osobom ze SPE w szkole ogólnodostępnej;
- II etap (lata 2001–2010) charakteryzuje się brakiem systemowej integracji dzieci ze SPE do szkół ogólnodostępnych;
- III etap (2011 – do chwili obecnej) polega na optymalizacji szkół specjalnych oraz wdrażaniu inkluzji. Istotnym osiągnięciem jest wprowadzenie kształcenia inkluzyjnego – systemu edukacji, który przewiduje świadczenie usług oświatowych dzieciom ze SPE w warunkach szkoły ogólnodostępnej w pobliżu miejsca zamieszkania (Kolupaewa 2009: 78).

Kształcenie inkluzyjne w szkołach ukraińskich zostało wprowadzone eksperymentalnie, jako pierwsza alternatywa dla osób z niepełnosprawnością w edukacji specjalnej. Miało to miejsce w toku realizacji programu Fundacji charytatywnej „Krok po kroku” Międzynarodowego Funduszu „Renaissance” (1999). Celem tego programu było włączanie dzieci ze SPE do szkół ogólnodostępnych (*Wseukrainskyy fond „Krok za krokom”* 1999). W ramach programu było realizowanych kilka projektów: „Realizacja praw człowieka poprzez równy dostęp do edukacji”, „Zmieńmy świat dla dzieci ze SPE – kroki do partnerstwa”, „Rozwój centrów rozwoju edukacji inkluzyjnej dla dzieci ze SPE”, „Tworzenie centrów pomocy dla rodziców dzieci ze SPE”. Program ten został wdrożony w 20 pilotażowych placówkach oświatowych. W 40 klasach zostało przebadanych 178 dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Od 2001 roku Ministerstwo Edukacji i Nauki Ukrainy wspólnie z Instytutem Pedagogiki Specjalnej Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy przy wsparciu Fundacji „Krok po kroku” opracowało program edukacji inkluzyjnej w ramach eksperymentu pedagogicznego „Adaptacja i integracja społeczna dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkołach ogólnodostępnych” (*Wseukrainskyy fond „Krok za krokom”* 1999).

Edukacja inkluzyjna jest procesem ciągłym, mającym na celu kształcenie dzieci, szczególnie tych, które są narażone na wykluczenie. Zatem pojawiają się pytania: Jak wspierać, aby zaoferować wszystkim bez wyjątku dzieciom wysoki poziom wykształcenia? Naukowcy są przekonani, że nauczanie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi powinno się odbywać na tych samych zasadach, co osób zdrowych. Chodzi tu o pełne uczestnictwo dzieci ze SPE w klasie zwykłej, a nie segregowanej; w klasie, w której dzieci ze SPE spędzają większość czasu i biorą udział we wszystkich wydarzeniach. Oznacza, że to nie uczeń ma dostosować się do reguł szkoły ogólnodostępnej, lecz to szkoła i środowisko mają usunąć bariery utrudniające funkcjonowanie

zdrowotne, psychiczne i społeczne uczniowi ze specjalnymi potrzebami. Zatem szkoły, klasy, nauczyciele, uczniowie, rodzice, cały system powinien się zmienić, aby zaspokoić potrzeby wszystkich uczniów. W ukraińskiej praktyce edukacyjnej istnieje dużo dobrych praktyk udanego funkcjonowania szkół inkluzyjnych. Jednak dotychczas nie ma jednego algorytmu, jak szkoła może stać się szkołą inkluzyjną w pełnym tego słowa znaczeniu, i w jaki sposób włączyć do tego procesu wszystkie dzieci.

Inkluzja czy wymuszona integracja?

Integracja uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole ogólnodostępnej jest już faktem. Głównym celem integracji jest stworzenie odpowiednich warunków dla rozwoju dziecka oraz jego twórczej samorealizacji. Pojęcie „integracja” pochodzi od łacińskiego słowa *integrare*, co oznacza scalić. W Europie pojęcie „integracji” zaczęło być stosowane w latach 60. XX wieku w procesie włączenia osób z niepełnosprawnością do społeczeństwa (Nazarowa 2008: 215). Samo pojęcie „integracja” w pedagogice specjalnej funkcjonuje od dawna. Kluczową rolę we wdrażaniu procesów integracyjnych w edukację odegrały kraje skandynawskie, które wprowadziły koncepcję „normalizacji”. Według tej koncepcji osoby z niepełnosprawnością powinny mieć normalne warunki dla życia zgodnie z przepisami międzynarodowymi (Kolupaewa 2009: 35).

W literaturze naukowej termin „integracja” w szerokim znaczeniu rozumieć należy jako zapewnienie osobom ze SPE możliwości uczestniczenia we wszystkich sferach życia społeczeństwa na równi z innymi jego członkami (Zhuk 2010: 17–18). Integracja jest jednym ze sposobów kształtowania i rozwoju aktywnej jednostki i sposobem rehabilitacji społecznej. Rozszerza ona stosunki społeczne i edukacyjne między szkołami specjalnymi i ogólnodostępnymi, zmniejsza dystans między uczniami z niepełnosprawnością i osobami zdrowymi poprzez wspólne nauczanie (Konoplewa, Leshchinskaya 2003: 32).

Naukowcy wyróżniają integrację: edukacyjną i społeczną. Według Larisy Szczipicynej integracja edukacyjna zapewnia dzieciom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi możliwość uczenia się w zwykłych klasach szkoły ogólnodostępnej. Natomiast celem integracji społecznej jest adaptacja dzieci ze SPE do środowiska edukacyjnego (Szczipicyna 2001: 75). W opinii Anny Konoplewy integracja społeczna ma na celu ustalenie kontaktów spontanicznych. Podczas aktywności dzieci uczą się nawiązywać kontakty z rówieśnikami, skutecznie komunikować oraz poznawać obowiązujące w grupie normy i zasady. Osoby z niepełnosprawnością bardzo potrzebują kontaktów z innymi ludźmi, aby nauczyć się życia w społeczeństwie, zwiększyć swoją pewność siebie i wiarę we własne siły. Natomiast osoby zdrowe przebywając

w grupie z osobami z niepełnosprawnością, uczą się tolerancji i stają się bardziej wrażliwe oraz opiekuńcze (Konoplewa 2005: 74).

Dmitriy Zaytsev definiuje integrację społeczną jako proces, a jednocześnie system włączenia jednostki do różnych grup społecznych w celu organizowania wspólnych działań (edukacja, praca) (Zaytsev 2004: 115). Nikołaj Malofeew rozumie integrację społeczną jako ostateczny cel kształcenia specjalnego, zadaniem którego jest włączenie jednostki do społeczeństwa (Malofeew 2017).

Głównymi zadaniami integracji społecznej są:

- możliwość uzyskania średniego wykształcenia w szkołę ogólnodostępnej w połączeniu z zajęciami korekcyjnymi i rehabilitacyjnymi;
- wszechstronny rozwój osobowości dziecka z uwzględnieniem jego predyspozycji i zdolności;
- rozwijanie interesów i potrzeb uczniów;
- zachęcanie dzieci do wspólnej pracy;
- kształtowanie norm zachowania w środowisku.

Później pojęcie „integracja” zostało uzupełnione pojęciem „inkluzja”, który lepiej odzwierciedlał pogląd na edukację i miejsce człowieka w społeczeństwie (Eigalush 2009).

Ukraińscy badacze uważają, że pojęcia „integracja” oraz „inkluzja” są ze sobą powiązane. Według Mariny Astoyants różnica pojęć „integracja społeczna” i „inkluzja społeczna” polega na tym, że integracja to stan, który dzieje się w stosunku do jednostki, natomiast inkluzja jest procesem, który odbywa się w społeczeństwie. W związku z tym, integracja w tym znaczeniu może być wynikiem inkluzji, a nie odwrotnie (Astoyants 2009).

Tatiana But rozważa integrację edukacyjną i inkluzję w dwóch fazach jednego procesu: obecność osoby z niepełnosprawnością w gronie osób zdrowych, a potem przygotowanie do funkcjonowania w społeczeństwie, które się zmienia, dostosowując do potrzeb osób z niepełnosprawnością. Według autorki, pojęcia „integracja” i „inkluzja” mają identyczną terminologię „dostępu” i „uczestnictwa”. W procesie integracji, jak i w inkluzji konieczne jest to, aby ten system był na tyle elastyczny, aby mógł zaspokoić potrzeby osób, w tym z niepełnosprawnością (But 2003: 36–38).

Anna Konoplewa i Tatiana Leszczyńska zaznaczają, że termin „integracja w edukacji” rozumiany jest, jako uczenie się ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole ogólnodostępnej. Zwolennicy tej metody uważają, że uczeń musi być przygotowany do integrowanego nauczania w szkole, demonstrując poziom opanowania przez ucznia wiedzy i umiejętności określonych programem nauczania (Konoplewa, Leshchinskaya 2003: 85). W tym sensie integracja jest postrzegana jako proces asymilacji, który wymaga od jednostki przyjęcia szczególnych przepisów i norm dotyczących kultury danego społeczeństwa. Oznacza to, że osoby ze SPE mają być

przygotowane do włączenia się w struktury społeczne, realizowania różnych typów działalności, a społeczeństwo powinno zapewnić im odpowiednie warunki życia wedle ogólnie przyjętych norm (Groznyaya 2006: 89–90).

Natomiast inkluzja wymaga restrukturyzacji systemu edukacji, ponieważ jest nie tylko reformą edukacji; jest ona oparta na nowym modelu i filozofii sprawiedliwości społecznej, zgodnie z którą wszyscy ludzie mają prawo do pełnego uczestnictwa we wszystkich sferach życia społecznego (Banch 2008: 13). Elena Ekzhanowa wymienia następujące rodzaje integracji:

- integracja pełna – wspólne nauczanie w szkołach ogólnodostępnych dzieci ze SPE (po 2–3 uczniów w klasie) razem z dziećmi zdrowymi blisko domu zamieszkania;
- integracja kombinowana – dzieci o podobnym poziomie rozwoju intelektualnego i fizycznego (1–3 osoby w klasie) uczą się razem z osobami zdrowymi i w toku nauczania otrzymują pomoc nauczyciela wspomagającego;
- integracja częściowa – dzieci ze SPE (1–3 osoby w klasie), które nie są w stanie opanować poziomu nauki jak ich rówieśnicy, uczestniczą w zajęciach przez kilka godzin;
- integracja czasowa – czasowe przebywanie w gronie zdrowych rówieśników. Dzieci z niepełnosprawnością odwiedzają szkołę 2–4 razy w miesiącu.

Istnieje również integracja odwrotna, kiedy osoby zdrowe odwiedzają szkoły specjalne, i spontaniczna, gdy dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi uczęszczają do szkół ogólnodostępnych bez specjalnego wsparcia i opieki (Ekzhanowa 2008: 27–28).

Jeśli chodzi o edukację dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, to mamy na uwadze zmianę bazowych zasad nauczania. Włączenie dzieci ze SPE do szkoły przewiduje specjalistyczną pomoc korekcyjną i rehabilitacyjną oraz wsparcie psychologiczne. Celem tych działań jest kontrola rozwoju dziecka, skuteczność jego nauczania, pomoc w adaptacji do środowiska osób zdrowych (Gewko 2019: 53).

Organizacja działalności szkół inkluzyjnych na Ukrainie

Edukacja inkluzyjna wyłącza jakąkolwiek formę dyskryminacji, uznaje równość wszystkich osób oraz stwarza specjalne warunków dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. W klasach inkluzyjnych dzieci ze SPE są włączone do całego procesu edukacji. Opanowują one zasady życia w grupie i zespole; modelują nowe formy zachowania, obcowania, współdziałania, uczą się ujawniać inicjatywę, świadomie czynić wybór, osiągać zgodę w rozwiązywaniu problemów, podejmować samodzielne decyzje. Głównym celem edukacji jest rozwój dziecka z niepełnosprawnością

w najbliższym środowisku oraz uczestnictwo z rówieśnikami we wspólnych zabawach oraz nauce. W Tabeli 1 zostały opisane funkcje edukacji inkluzyjnej.

Według danych statystycznych w 2018 roku na Ukrainie było 7,6 mln dzieci, wśród których w ciągu roku szkolnego 2018–2019 37,7 tys. dzieci uczyło się w szkołach specjalnych, 15,8 tys. dzieci odwiedzało szkoły typu sanatoryjnego i tylko 11,8 tys. dzieci było objętych nauczaniem inkluzyjnym w szkołach ogólnodostępnych (Poroshenko 2019: 10).

Tabela 1. Funkcje edukacji inkluzyjnej (Poroshenko 2019: 13)

Treść	Charakterystyka
Prawna	1. Uznanie prawa dzieci ze SPE do nauki w pobliżu miejsca zamieszkania. 2. Upředzenie i walka z wykluczeniem w edukacji. 3. Ujawnienie i usunięcie czynników, które przeszkadzają realizacji prawa dziecka ze SPE do nauki.
Społeczna	1. Przyswajanie przez dzieci ze SPE wartości i ról społecznych, a także wartości, które propaguje szkoła. 2. Kształtowanie osobowości na podstawie wiedzy, przyzwyczajzeń, spuścizny kulturalnej społeczeństwa. 3. Włączenie dzieci ze SPE w działalność klasy, szkoły, państwa.
Wychowawcza	1. Kształtowanie pozytywnego i tolerancyjnego stosunku społeczeństwa do osób ze SPE. 2. Kształtowanie u dzieci z SPE poczucia szacunku i własnej godności; uświadomienia, że są one pełnowartościowymi członkami społeczeństwa.
Edukacyjna	1. Przyswojenie przez dzieci wiedzy, umiejętności i przyzwyczajzeń, koniecznych dla rozwoju potencjału i udanej integracji w społeczeństwie
Ekonomiczna	1. Przygotowanie osób ze SPE do pracy, rozwój i wykorzystanie ich potencjału na rynku pracy.

Dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi mogą uczęszczać do::

1. Szkół specjalnych. Jest to ogólnodostępna szkoła specjalna dla dzieci, które potrzebują korekcji rozwoju fizycznego lub intelektualnego.
2. Szkół typu sanatoryjnego. Jest to ogólnodostępna szkoła profilowana dla dzieci, które potrzebują leczenia.
3. Centrum edukacyjno-rehabilitacyjny. Jest to szkoła ogólnodostępna dla dzieci ze znacznymi zaburzeniami w rozwoju.
4. Szkół inkluzyjnych (Poroshenko 2019: 57-58).

Szkoła inkluzyjna – to szkoła, w której zidentyfikowano bariery uniemożliwiające pełne uczestnictwo w procesie edukacyjnym uczniom o specjalnych potrzebach edukacyjnych, a następnie podjęto działania na rzecz zniesienia tych barier. Szkoła adaptuje

programy, metody i formy nauczania, włącza rodziców do współpracy, współpracuje ze specjalistami, stwarza pozytywny klimat w środowisku szkolnym. Dostosowywanie wymagań edukacyjnych polega na organizowaniu procesu kształcenia w taki sposób, aby dziecko mogło odnieść sukces.

Główne zasady działalności szkoły inkluzyjnej są następujące:

- wszystkie dzieci powinny się uczyć razem z uwzględnieniem pewnych trudności czy odmienności, które istnieją między nimi;
- szkoły powinny rozpoznawać i zaspokajać potrzeby uczniów uzgadniając styl i tempo nauczania;
- należy zapewnić odpowiedni poziom nauczania przez opracowanie planów i programów nauczania, stosowanie różnych form i metod pracy z uczniami oraz strategii prowadzenia zajęć;
- uczniowie o SPE powinni otrzymywać dowolną pomoc w celu efektywnego przebiegu procesu edukacji (Taranchenko 2007: 35).

Diagnostyka oraz orzeczenie u dziecka SPE są wystawiane na wniosek rodziców przez specjalistów Centrów inkluzyjno-informacyjnych. Od 2019 roku na stronie internetowej Ministerstwa Edukacji i Nauki Ukrainy została stworzona strona Centrum inkluzyjno-informacyjnego (<https://ircenter.gov.ua/>). Rodzice mogą skorzystać z pomocy specjalistów i otrzymać niezbędną konsultację. Działalność Centrum polega na:

- przeprowadzeniu kompleksowej oceny w celu rozpoznawania i zaspokajania indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, opracowanie zaleceń do programu nauczania;
- organizowaniu pomocy uczniom ze SPE;
- konsultowaniu i współdziałaniu z pracownikami przedszkoli, szkół ogólnodostępnych w sprawie organizacji nauczania inkluzyjnego;
- organizowaniu pomocy psychologicznej rodzicom.

To rodzice podejmują ostateczną decyzję o wyborze rodzaju szkoły, do której ich dziecko będzie uczęszczało. Bardzo ważnym czynnikiem powinna być znajomość mocnych i słabych stron dziecka oraz strategii radzenia sobie z trudnościami. Dziecko przekraczające próg szkoły powinno być objęte działaniami wspierającymi jego rozwój.

Ważną rolę we wdrażaniu inkluzji odgrywają nauczyciele. Mają oni opanować nowe sposoby organizacji procesu edukacyjno-wychowawczego, współczesne metody zróżnicowanego nauczania z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb ucznia; powinni pracować w zespole z innymi nauczycielami, rodzicami, aby określić konieczność przeprowadzenia pewnych zmian w klasie. Badania Natalii Grozney świadczą, że nauczyciele nie od razu włączają się w ten proces. Bardzo często odczuwają lęk i niepokój, boją się, że nie poradzą sobie z problemami ucznia i stracą pracę, boją się odpowiedzialności. Stale szukają odpowiedzi na pytanie: „Czy uda mi się to zrobić?”. Lęk i niepewność również jest związany z tym, że nauczyciel nie potrafi kontrolować

tego, co odbywa się w klasie, że będzie zmuszony prosić o pomoc uczniów, rodziców lub psychologa szkolnego, tym samym dając do zrozumienia, że brak mu odpowiedzi na wszystkie pytania (Groznyja 2006: 103). Wynika to z faktu, że nauczyciel jest zobowiązany dostosować wymagania edukacyjne do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia. Dlatego każdy nauczyciel, który pracuje w klasie inkluzyjnej, powinien pamiętać o przestrzeganiu pewnych zasad, a mianowicie:

- systematycznie uświadamiać uczniom cele kształcenia;
- odpowiednio ich motywować do osiągania pozytywnych wyników;
- dostosować materiał nauczania, metody kształcenia i środki dydaktyczne do poziomu rozwoju i możliwości psychofizycznych uczniów;
- łączyć wiedzę teoretyczną z praktyczną;
- uwzględniać indywidualne możliwości każdego ucznia oraz współpracować i współdziałać ze wszystkimi uczniami, stosować indywidualne podejście do ucznia w warunkach pracy zespołowej;
- stopniowo wprowadzać uczniów do samodzielnego działania, myślenia oraz rozwijania samodzielności;
- współpracować z rodzicami oraz kolegami.

Oprócz tego, nauczyciel powinien ciągle aktualizować zdobytą wiedzę, podnosić kwalifikacje, nadążać za rozwojem nauki i techniki. Wszelkie formy indywidualizacji pracy w szkole powinny bazować na rozpoznawaniu i wykorzystywaniu potencjału dziecka. Jeżeli nauczyciel pozwoli dziecku na osiągnięcie sukcesu na miarę jego możliwości, wówczas ma ono szansę na rozwój ogólny i edukacyjny.

Podsumowanie

Edukacja inkluzyjna jest aktualnie szansą dla współczesnego szkolnictwa. Treść, formy i metody nauczania mają odpowiadać rozwojowi dziecka. To oznacza, że każdy temat, każda metoda powinny nie tyle sprzyjać przyswojeniu wiedzy, kształtować umiejętności i przyzwyczajenia, ile być skierowane na włączenie osób niepełnosprawnych do pełnego uczestnictwa we wszystkich sferach życia. Udana realizacja modelu edukacji inkluzyjnej zależy od efektywnej współpracy nauczycieli, odpowiednich specjalistów, rodziców i uczniów.

Bibliografia

- Astoyants M. (2009). *Sotsialnaya inklyuziya: popytka kontseptualizatsii i operatsionalizatsii ponyatiya*, http://pi.sfedu.ru/rspu/science/grants/social_orphanry/lzvestiya_UFY_12.doc [dostęp: 21.02.2020].
- Banch G. (2008). *Podderzhka uchenikov s narusheniem intellekta w uslowiyakh obychnego klassa*. Posobie dla uchiteley (per. s angl.). Moskwa: ROOI „Perspektiwa”.
- But T. (2003). *Politika wklucheniya i isklucheniya w Anglii: w chikh rukakh sosredotochen kontrol?*, Moskwa: MWSHSEN.
- Ekzhanowa E. (2008). *Osnovy integrirowannogo obucheniya*, Moskwa, s. 27-28.
- Gewko I. (2019). *Inklyuzywna oswita w Ukraini: suchasny stan ta problemy rozwytku*, „Naukowy Wisnyk MNU imeni. W. Sukhomlynskogo. Pedagogichni nauky”, nr 1 (64), s. 52-58.
- Groznaya N (2006). *Wkluchayushchee obrazovanie. Istoriya i zarubezhnyy opyt*, „Woprosy obrazowaniya”, nr 2, s. 89-90.
- Grynewich L. (2019). *4 roku wprowadzheniya inkluzji*, <https://mon.gov.ua/ua/news> [dostęp: 31.01.2020].
- Kolupaewa A. (2009). *Inklyuzywna oswita: realii ta perspektywy*, Kyiw: Sammit-Knyga.
- Kolupaewa A. (2012). *Osnovy inklyuzywnoi oswity*, Kyiw: „A. S. K.”.
- Konoplewa A. (2005). *Obrazowatel'naya integratsiya i sotsialnaya adaptatsiya lits s ogranichenymi wozmozhnostyami: posobie dla uchiteley, psikhologow i roditeley detey s ogranichenymi wozmozhnostyami*, Minsk: Natsionalny institut obrazowaniya.
- Konoplewa A., Leshchinskaya T. (2003). *Integrirowanoie obuchenie detey s osobennostyami psikhofizicheskogo razwitiya*, Minsk: NIO.
- Kryzhaniwska O. (2012). *Etimologia ponyattya „dity z osoblywymi potrebamy u witchyznjanomu oswitnomu prostori*, „Wistnyk NTUU KPI. Politologia. Sotsiologia. Prawo” 2 (14), s. 87-91.
- Malofeew N. (2017). *Integrirowanoie obuchenie w Rosii: zadachi, problemy i perspektywy*, <http://www.1540.org.ru./intergration/incedu/art4php> [dostęp: 2.02.2020].
- Migalush A. (2009). *Inklyuzywna oswita – shlyach do wsebichnego rozwytku ditey*, „Sotsialny zachyst”, nr 1, http://www.rusnauka.com/18_NiIN_2007/Pedagogica/22422.doc.htm (access: 7.02.2020).
- Nazarowa N. (2008). *Spetsial'naya pedagogika*, Moskwa: Izdatelskiy tsentr „Akademia”.
- Pogoril'ska N. (2015). *Rozwytok osobystosti ta psichologii w period Radianskogo Souzu*, „Aktualni problemy socjologii, psichologii, pedagogiky”, 1 (26), s. 74-80.
- Polowyk O. (2010). *Problemy zhyttediyalnosti ditey z osoblywymi potrebamy w suchasnomu suspilstwi*, [w:] M. Chaykowski (red.), *Suchasna teoria i praktyka sotsialnoi roboty*, Khmel'nytski: KHIST Uniwersytetu „Ukraina”.
- Poroshenko M. (2019). *Inklyuzywna oswita: nawchalny posibnyk*, Kyiw: TOW Agenstwo „Ukraina”.
- Pro wnesenia zmin do Zakonu Ukrainy „Pro oswitu” shchodo osoblywostey dostupu osib z osoblywymi potrebamy do oswitnikh poslug*. Zakon Ukrainy wid 23 trawnia 2027 roku, nr 2053-VIII. (2017), <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2053-viii> [dostęp: 2.02.2020].

- Pro organizatsiyu navchalno-vychovnogo protsesu dla uchniw z osoblywymi oswitnimi potrebami zagalnooswitnykh navchalnykh zakladiw u 2019/2020 navchalnomu rotsi* (2019). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/2019/08/07/rekomendatsiiororganizatsiya-navchannyaoop.pdf> [dostęp: 2.02.2020].
- Projekt „*Inklyuzywna oswita dla ditey z osoblywymi potrebami w Ukraini*”. (1999). <http://www.ussf.kiev.ua/index.php?go=Content&id=18> [dostęp: 2.02.2020].
- Szczypicyna L. (2001). *Detskiy tserebralny paralich*, SPb: „Didaktika Plyus”.
- Sofiy N. (2000). *Demokratychna oswita – oswita bez uperedzhen ta stereotypiw. Kroky do kompetentnosti ta integratsii w suspilstwo*, Kyiw: „Kontekst”.
- Statystychni dani MEN* (2019). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/statistika-inklyuziya.pdf> [dostęp: 10.02.2020].
- Taranchenko O. (2007). *Zagalni pryntsypy zdiysnennya adaptatsiy ta modyfikatsiy navchalno-vychovnogo protsesu*, Kyiw: „FOP Prydatchenko P.M”.
- Wlasowa T. (1972). *Problema preodolenia otkloneniya w razwittii detey*, „Defektologiya”, nr 1, s. 3-9.
- Wseukrainskyy fond „Krok za krokom”* (1999). <http://ussf.kiev.ua/about/> [dostęp: 2.02.2020].
- Wygotskiy L. (1983). *Sobranie sochineniy w 6-ti tomakh*, [w:] T. Wlasowa (red.), „Osnowy defektologii”, Moskwa: Pedagogika.
- Zakon Ukrainy „Pro oswitu”* (2017). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [dostęp: 2.02.2020].
- Zaytsew D. (2004). *Sotsialnaya integratsiya detey s ograniczemymi wozmozhnostyami*, Dis. dra sotsiol. nauk: 22.00.04: Saratow.
- Zhowtko G. (2019). *Koly widmowyty ne mozhut, ale tobi ne radi: realii ukrainskykh shkil*, <https://life.pravda.com.ua/society/2019/04/9/236471/> [dostęp: 6.02.2020].
- Zhuk W. (2010). *Inklyuzywni tendentsii w oswiti ditey z porushennyamy slukhu w Ukraini*, „Defektologiya”, nr 3, s. 17-18.
- Zwerewa I. (2012). *Encyklopediya dla fakhiwtsiw sotsialnoi roboty*, Kyiw, Simferopol: Uniwersum.

ADRES DO KORESPONDENCJI

Olena Bocharova
Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej
e-mail: olena.bocharova@up.krakow.pl